

Red: Lars Svenning

Socialutredningen

Socialutredningens principbetänkande väntas föreligga inom kort. Hur utredningen därvid kommer att ställa sig till frågan om tvång och frivillighet inom socialvården kommer att ha strategisk betydelse. Sekreteraren i utredningen, Ivan Ottosson, diskuterade frågan vid studiedagarna i Piteå.

Utgångspunkten för hans resonemang, och där bedöms utredningen enig, var följande

- En helhetspräglad syn på individens livssituation
- Serviceinriktning
- Närhet i behandlingen

Går innebörden av dessa teser att förena med bibehållna tvångsåtgärder inom socialvården? Det var framförallt kring den frågeställningen som Ivan Ottosson uppehöll sig.

Åtgärder mot den enskildes vilja

Även fortsättningsvis kommer behov av åtgärder mot den enskildes vilja att behövas, hävdade Ottosson och exemplifierade med situationer av barnmisshandel eller bristfällig vård av barn. Därför behövs en lagstiftning som säkerställer insatser när barns eller ungdoms liv, hälsa eller utvecklingsmöjligheter hotas. Barns rätt till gynnsamma utvecklingsbetingelser måste här gå före för-

äldrarnas vårdnadsrätt. Behovet av att genomföra sociala behandlingsinsatser för vuxen, när han själv inte samtycker, bedöms allmänt mer kontroversiellt. Detta beror bl a på att vård- och behandlingsinsatserna i ökad utsträckning redan genomförs i frivilliga former och att utvecklandet av olika vårdmetoder ytterligare bör reducera behovet av tvångsåtgärder. Dessutom hänvisas till lagen om sluten psykiatrisk vård, som enligt en del bedömares mening bör vara tillfyllest för de extrema vårdssituationer det här gäller.

Ottosson menade dock, att LPV har bestämda begränsningar. Den tillåter inte kvarhållande för sociala rehabiliteringsinsatser. I det läget borde det, enligt Ottosson, vara möjligt att utöva tvång i syfte att bryta en för klienten destruktiv situation, att få igång en behandling som syftar till individens frigörelse och skapa gynnsamma betingelser för hans fortsatta liv.

Att utöva tvång

De argument som anförts för att skilja ut tvångsbestämmelserna från sociallagstiftningen har främst varit av behandlingsmässig karaktär. Klientens vetskap om att han i en viss uppkommen situation skulle kunna berövas friheten har ansetts utesluta en förtroendefull, terapeutisk kontakt med klient och socialarbetare. Ett annat argument har varit att tvångsmöjligheter inom socialvården kan inbjuda dess företrädare att i särskilt komplicerade och påfrestande situationer vidta tvångsåtgärder utan att trängande skäl därför föreligger. Det har vidare framhållits att själva förekomsten av tvångsåtgärder inom socialvården kan medföra att hela verksamheten misskrediteras. Om människorna av detta skäl avstår från att spontant utnyttja socialvårdens tjänster, skulle strä-

vandena att ge verksamheten en ökad servicepräglad och förebyggande karaktär äventyras. En annan invändning gäller den ur rättssäkerhetssynpunkt mindre tillfredsställande ordningen att samma organ f n svarar för utredning, beslutar om omhändertagande samt verkställer vården och bedömer dess varaktighet. Detta gäller framför allt barnavårdslagens utformning.

Till dessa kritiska synpunkter rörande tvångsbestämmelsernas förläggning inom socialvården vill emellertid Ottosson foga några synpunkter. För det första. Det kan inte anses vara förenligt med socialvårdens yttersta vårdansvar att dess företrädare skulle förhålla sig passiva i situationer då individer lider uppenbar nöd eller är i fara. Även när beslut om sådan åtgärd fattas av organ utanför socialvården kan befarad förtroendekris mellan klient och socialarbetare därför — med rätt eller orätt — åberopas. För det andra. Själva verkställigheten av den tvångsmässiga vården måste förutsättas ankomma på socialvården. Att skapa en särorganisation för klienter som temporärt är omhändertagna står knappast i överensstämmelse med strävandena att komma bort från sektoristiska och kategoripräglade vårdorganisationer. Ytterligare en behandlingsmässig synpunkt är att ett överlämnande av klienten till annat organ kan äventyra kontinuiteten i relationen mellan klient och socialarbetare.

Ottosson sammanfattar: Socialvårdens hållning till tvångsmedel i vissa extrema situationer påverkas framför allt av två faktorer: Ansvar att ta initiativ som kan leda till beslut om tvångsåtgärder samt uppgiften att verkställa sådant beslut. Därtill kommer viktiga närterapeutiska aspekter rörande den mest lämpade förmedlaren av tvångsbeslut.

Nya utgångspunkter

Det ter sig, enligt Ottosson, angeläget att behovet av tvångsmedel diskuteras från helt nya utgångspunkter. Tvånget kan inte få utgöra ett medel i sig. Det kan endast accepteras som ett sekundärt medel att bryta en för individen destruktiv situation samt skapa förutsättningar för att starta och genomföra en meningsfull behandling. Det sanktionstänkande som spåras såväl i nuvarande lagstiftning som i lagens tillämpning och — inte minst — i allmänhetens uppfattning om tvångsets innebörd måste brytas. Det är därför angeläget att grunderna för ett ev ingripande mot klientens vilja ges en sådan utformning att ett ur klientens synpunkt positivt behandlingsmål säkerställs. Tvångsåtgärder bör övervägas endast när det kan göras troligt att klienten genom vårdinsatser kan få sitt tillstånd avsevärt förbättrat eller att uraktlåtenhet att ingripa skulle medföra att hans tillstånd avsevärt försämrades. Ett positivt behandlingsmål bör ersätta den fokusering av klientens egenskaper och beteende som för närvarande belastar lagstiftningen och dess tillämpning.

Avslutning

Av pressreferat har framgått att socialutredningens majoritet tycks förorda bibehållande av tvångsåtgärder inom en reviderad sociallagstiftning. Från tre av utredningens experter har reservation anmälts. Socialvårdsdebatten kan på nytt väntas skjuta fart.

Undervisning i grundskolan om "Lag och rätt"

FSS har yttrat sig över betänkandet om Lag och rätt i grundskolan (SOU 1973: 26).

Föreningen noterar därvid med tillfredsställelse att arbetsgruppen

utgått ifrån en bred genomgång av teori och empirisk forskning avseende bl a orsaker till sociala avvikelser. Genomgången anses emellertid ensidig genom att den har sin tyngdpunkt på individorienterade förklaringsmodeller och lösningar. Det är därför viktigt, hävdar föreningen, att en komplettering i detta avseende sker om materialet avses användas som utbildningsmaterial för de personalkategorier som kommer att handha den aktuella undervisningen.

Begränsad brottsförebyggande effekt

Föreningen delar arbetsgruppens uppfattning att en utökad undervisning i lag och rätt i skolan knappast kan väntas få någon större brottsförebyggande effekt, om den inte följs upp av en rad åtgärder inom ramen för skolans inre arbete och genom insatser också utanför skolan. Samhället har ännu inte mer än börjat att utforma nödvändiga instrument för att på ett integrerat sätt förstärka den informella sociala kontrollen genom insatser i bostadsmiljön som gäller alla åldersgrupper. Fritidsprojektet Skärholmen-Vårberg, som presenteras i utredningen, är ett av de få exempel som finns på sådana insatser. Föreningen hävdade i sitt yttrande över brottskommissionens förslag som ytterligt angeläget att metodutveckling sker på detta område och anser att också uppsökande verksamhet i nya former kan bli ett viktigt stöd för den aktuella undervisningen.

Undervisning i lag och rätt kan således inte bli mer än en av en mängd differentierade åtgärder som nu måste sättas in för att förstärka den informella sociala kontrollen. Föreningen har i sin nyligen utkomna skrift "Social idébank" givit exempel på ett antal projekt som kan vara vägledande i detta avseende. Detta an-

ser föreningen motiverat understryka, även om den är medveten om att arbetsgruppens förslag varit begränsat till frågan om undervisning i skolan.

Gemensam referensram önskvärd

Föreningen anser det önskvärt att socialvårdens medverkan koncentreras på att ta upp frågor rörande avvikarproblem. Erfarenheterna bör följas upp och vid behov leda till en omprioritering när det gäller olika yrkesgruppers medverkan. Det är av utomordentlig vikt att de utbildningsinsatser som planeras för de grupper polismän och socialarbetare som kommer att undervisa så långt det är möjligt bygger på en gemensam bred referensram. Det får inte bli så att de olika yrkesgrupperna i praktiken företräder disparata synsätt i de grundläggande frågorna.

Föreningen Sveriges socialchefer tillstyrker arbetsgruppens förslag.

Problem vid stadsombyggnad

FSS har till Byggforskningens saneringsgrupp beretts tillfälle anföra synpunkter på stadsombyggnad utifrån socialvårdens särskilda erfarenheter.

Begränsade erfarenheter

Föreningen hävdar att dess erfarenheter i första hand är knutna till yttranden över stadsplaner och saneringsfrågor i medelstora och större städer. I allt större utsträckning börjar emellertid socialförvaltningarna att kopplas in på frågor rörande stadsplaneringen. Företrädesvis sker detta i form av yttranden över förslag som utarbetas av stadsbyggnadskontor eller centrala stadsförvaltningar.

I ett mindre antal fall har representeranter för de sociala förvaltningarna från början enrollerats i planeringsarbetet för ett projekt. Detta har skett främst i våra större städer men också i några mindre. Med stöd av dessa erfarenheter framhåller föreningen följande.

De sociala synpunkterna kommer in för sent

Problemen med socialförvaltningarnas insatser i stadsbyggnads- och saneringsarbetet sammanhänger främst med att man inkopplas i övervägandena i ett sent skede. Härav följer att de sociala synpunkterna inte kan göras gällande så att man får en helhetssyn på stadsbyggnads- och saneringsproblematiken. Med begränsade erfarenheter av dessa arbetsområden har socialförvaltningarna inte heller haft möjlighet att utveckla principiella och vägledande synpunkter på behandlingen av stadsbyggnads- och saneringsfrågorna. Arbetet härmed pågår dock, i första hand genom en arbetsgrupp i Göteborg och en metodutveckling i anslutning till yttrandena över enskilda projekt.

I första hand borde socialförvaltningarna och deras principiella synpunkter på stadsbyggnationen och saneringsverksamheten kopplas in i ett så tidigt skede att man kan påverka uppläggnings- och utredningsarbetet. Socialförvaltningarnas infallsvinklar bör belysa problemen dels ur allmänt sociala synpunkter, dels ur ett individuellt perspektiv, främst med hänsyn till de direkt berörda medborgarna. Det andra är att de förebyggande ansträngningar som görs av socialförvaltningarna borde infogats i en plan för "total sanering" av stadens eller de olika stadsdelarnas förhållanden. Nu sker sällan samordnade insatser från stadsplanerarnas, (de fysiska) miljöförbät-

rarnas och socialarbetarnas insatser. Resurserna för detta arbete inom de sociala förvaltningarna är i hög grad otillräckliga, icke sällan obefintliga, varför socialarbetarna får försöka att pressa bort andra arbetsuppgifter för att få tid för insatser på dessa viktiga områden.

Förslumningsprocesser

Det skulle vara av största värde om byggforskningen kunde medverka till att kartlägga sambanden mellan ogynnsamma levnadsvillkor för socialt svaga eller handikappade grupper och en eftersatt fysisk miljö. Vad är det som konkret leder till "förslumning"? (Ex varför "flyttar" vissa människor till dessa områden.) Omvänt, finns det möjlighet att iakttaga effekterna av en förbättring av den fysiska och sociala miljön i ett mindre område genom en studie i byggforskningens regi? Socialförvaltningarna har en känsla av att värdefulla resultat skulle kunna vinnas med till att börja med relativt begränsade insatser. På längre sikt bör man kunna utarbeta en modell för hur socialarbetarnas bearbetning av individuella och sociala problem skall samordnas med utvecklingen av stadsbyggnadsmässiga och miljömässiga insatser. Vidare skulle man behöva precisera de sociala åtgärderna vid genomförandet av saneringsprojekt. Ett angeläget projekt borde vara att utarbeta en modell för en övergripande planering av såväl programarbete, stadsbyggnads- och miljöbearbetning med planförslag, som genomförande- och inflyttningsetapperna i nybyggnads- och saneringsområdena. Även projekt som följer upp effekterna i såväl nybyggda stadsdelar som saneringsområden skulle vara av stort värde för ett framtida arbete för att åstadkomma en bättre fysisk och psykisk miljö i våra städer och samhällen.

I dagens frågor

Red: Sten Söderberg

Sjuksköterskans behörighet

"Jag har alltid i mitt arbete påpekat att patienten är skyddad så långt det är möjligt genom att man har utbildad personal som var och en har kompetens för sitt arbetsområde och att detta regleras i medicinförfattningar. Efter den här dagen kan jag inte med samma övertygelse gå ut och hävda detta." Så sade en lokalavdelningsordförande uppgivet sedan representanter för landstingsförbundet och socialstyrelsen under en improviserad debatt med ordföranderådet förklarat sig eniga om att det för närvarande inte finns ekonomiska eller praktiska förutsättningar för upprättande av behörighetsbestämmelser för sjuksköterskor, skriver *Tidskrift för Sveriges sjuksköterskor* i en rätt bitter ledare i nr 19/73.

Så långt har saken alltså avancerat 15 månader efter det att SSFs (Svensk sjuksköterskeförening) fullmäktige i en resolution till socialstyrelsen krävde omedelbara överläggningar med socialstyrelsen syftande till att behörighetsbestämmelser skulle utfärdas senast den 1 januari 1973.

Det skall först som sist slås fast att kravet om behörighet inte är utslag för något slags snobbism från SSFs sida. I stället är det så att sjuksköterskorna i behörighetsbestämmelser ser en trygghetsgaranti både för patienter och vårdpersonal.